

ПОСЛЕДИЦЕ КОНТАКАТА И/ИЛИ СРПСКО (КАРАШЕВСКО)-РУМУНСКОГ СУЖИВОТА ОГЛЕДАНЕ У ГОВОРИМА РУМУНА ИЗ АЛМАШКЕ ДОЛИНЕ (БАНАТ)

У уводном делу рада, најпре су приказани најзначајнији моменти из историје Баната и важнија померања становништва у области Алмашке долине, основни подаци о географском положају, становништву и главним занимањима, након чега су дати први писани записи/потврде алмашких насеља и главне карактеристике алмашких обичаја и говора.

У другом делу рада, приказани су српске (укључујући и карашевске) позајмљенице у румунским алмашким говорима и алмашкој топонимији, а на крају се, у неколико речи, говори о српском /карашевском/ утицају у обичајима Алмажана (ова ће проблематика бити обрађена у посебном раду).

У закључцима се истиче да је суживот Срба, посебно оних из карашевског огранка, са Румунима из Алмашке долине имао снажне и видљиве последице како у етничкој равни (асимилиција Карашевака у Алмашкој долини), тако и у лингвистичкој и етнографској равни (алмашки говори и обичаји претрпели су веома снажан српско-карашевски утицај, а српски карашевски говори и обичаји веома снажан румунски утицај).

Кључне речи: Алмашка долина, Банат, Срби (Карашевци), Румуни, суживот, утицаји и прожимања, говори, обичаји.

1. Историјске прилике и демографска кретања у Банату од VII века до XX века

Малобројни средњовековни извори и историјске студије који се односе на подужи средњовековни период од VII. до XI. века указују на чињеницу да је становништво Баната сачињавао *словенски* и *романски* /румунски/ живаљ [Ивић, 1929: 5; Поповић, 1: 38]. Од XI века, након освајања и припајања Баната Угарској краљевени, на банатском тлу јавља се трећи етнички елемент – мађарски, али Мађара никада није ту било у знатном броју.

¹ mradan54@yahoo.com

² Рад је настао у оквиру пројекта бр. 178002, *Језици и културе у времену и простору*, који финансира Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Веома снажан аргуменат и потврду да су становници Баната у раном средњем веку били аутохтони Словени и романизовани аутохтони житељи, пружа банатска *топонимија* која има претежно словенски карактер. Познато је да је топонимија, коју лингвисти, историчари и други научници сматрају „неписаном историјом неког народа“ [Jordan, 1963: 2], може успешно допринети расветљавању удаљене прошлости неког краја (области, територије) која оскудева у писаним документима или потврдама другог типа. Тако је наш реномирани етнолог, Јован Ердeљановић, извршивши анализу *топографских назива* (топонима) забележених у Банату од XII до XV века, констатовао да, од укупно **676** топонима, **356** је „таквих, за које се поуздано или скоро поуздано може рећи да су словенског порекла, а то ће рећи нешто више од половине овога броја“ [Ердeљановић, 1925: 280]. Ердeљановић је том приликом стигао до исправног закључка да, од тих **356** топонима јужнословенског порекла, **сем неколико изузетака** који су *источног, бугарског језичког* типа, **сви остали су западног, српског језичког** типа [Ердeљановић, 1925: 281, 283]. Такво мишљење о словенској банатској топонимији дели већина стручњака, укључујући и румунске слависте [Поповић, 1955: 42-43; Petrović, 1970; Ioniță, 1982; Радан, 2003; Радан, 2006 и др.].

Горенаведене чињенице представљају доказ да су банатски Срби, укључујући ту и Карашевке, пре свега, потомци „најстаријег словенског слоја“ на овом подручју [Ердeљановић, 1925: 280; Ioniță, 1982: 36; Jordan, 1963: 3], а тек потом, једним својим делом, јесу потомци досељеника који су у ове крајеве стигли сеобама након инвазије Турака на Балканско полуострво, што значи да је словенски живаљ континуирано живео у Банату од раног средњег века до данас.

Турско надирање и постепено освајање средњовековних бугарских и српских држава и румунских кнежевина изазвали су бројне сеобе из области јужно од Дунава у области северо и северозападно од Дунава [Ивић, 2001: 65]. Те сеобе, које су се одвијале почев од краја XIV до почетка XIX века и које су запљуснуле и банатске просторе, имале су и позитвне ефекте јер је њима појачан *словенски етнички елемент* у Банату [Поповић, 1: 103; Радан, 2013: 434]. Истовремено, међутим, дешавају се и бројчано значајне сеобе румунског живља из јужних румунских области (Олтеније) и Ердeља у Банат [Moldovan, 1935; Izverniceanu, 1935; Prodan, 1944: 60-74; Molin, 1932: 121 и др], сеобе које су биле, по нашој процени, јачег интензитета од српских сеоба у Банат и које су ојачале *румунски етнички елемент* у Банату. Српски емигранти претежно насељавају равничарски део Баната, због чега је у средњовековним изворима од XVI до средине XVIII века спомињан под именом *Rácország, Rácszág, Ráczvilág, Rascia* (Србија) [Поповић, 1955: 35-36; Ердeљановић, 1925: 289; Cotoșman, 1934: 102], док румунски емигранти претежно настањују брдско-планински део који се у документима спомиње као *Oláhország* (Влашка) [Поповић, 1955: 35-36]. Међутим, словенски (срп-

ски) стариначки живаљ у брдско-планинском делу Баната (изузев Дунавске клисуре) био је у знатно мањој мери оснажен српским имигрантима од српског стариначког елемента из равничарског дела Баната; штавише, он је на овим просторима, скоро свуда био асимилиран од придошлих румунских имиграната. Тако су, на релативно уском и издуженом брдовитом банатском појасу који се простирао у виду лука од североисточног до југозападног дела Баната, тачније, од Липове и Радне преко Карашке и Алмашке долине све до Свинице и Оршаве, иначе са ниском густином насељености словенским /српским/ аутохтоним живљем, од тог „најстаријег словенског слоја“ [в. Ердељановић, 1925: 279-280, 284-286, 290-291, 293, 296, 301-304; Поповић, 1955: 45-46 и др.] опстале само три енклаве: *Банатска Црна Гора* са *Рекашом*, *карашевска насеља* и *Свиница* (четврта енклава, *Липова – Радна*, нестала је почетком XX века).

Због имиграната који су се настанили у Банату у раздобљу од XV до XIX века, у *словенској топонимији* Баната треба разликовати најмање два слоја: а) *архаичнији*, у који спадају топоними забележени до XV века, и б) *новији слој*, који обухвата топониме забележене почев од XV века на овамо [Poniță, 1982: 218; Radan, 2002; Radan, 2003]. Иначе, сврставање словенских банатских топонима у један од наведена два слоја може се доста лако урадити првенствено на основу фонолошких, али и морфосинтаксичких, творбених и других црта њихових облика.

Наведене миграције српског и румунског живља у раздобљу од XIV до XVIII века, а поготово масовне и планске колонизације Баната током XVIII и XIX века претежно колонистима католичке вероисповести (Немцима, Французима, Италијанима, Шпанцима, Бугарима, Словацима и др.) [Țintă, 1972: 83-152] и, на крају, од Првог светског рата до данас, континуирано и интензивно досељавање румунског живља из разних румунских крајева, изазвале су крупне, суштинске промене у *етничкој структури Баната*: јачање страног етничког елемента (*немачког*), али и *румунског* (континуираним досељавањима у Банат), док ће број Срба, почев од XVIII века све до данас, стално опадати. Тако се Банат, чију су етничку структуру вековима чинили Румуни и Срби, у задња неколико векова преображава у мултиетничку и мултиконфесионалну средину у којој је дошло до реципрочних утицаја, интерференција и прожимања култура различитих народа, аутохтоних и досељених, са банатских простора. У таквим конкретним банатским условима, почев од XV, а нарочито од XVIII века наовамо, одвијао се континуирано и убрзано процес асимилације српског живља, нарочито у брдско-планинском (Алмашка долина, липовска и лугошко-карансебешка и друге области) али и у равничарском делу Баната.

2. Алмашка долина

2.1. Географски положај

Алмашка долина (румунски назив: *Valea Almăjului*, *Țara Almăjului*) јесте котлина чија је дужина 30,75 км, ширина 12,75 км, а целокупна површина износи 1144 км² [Smeu, 1977: 15], окружена са свих страна банатским планинским масивима покривеним густим шумама: на западу су Анинске планине (највећи врх: *Leordiș* /*Леордиш*/ 1160 m), на северу је највећа банатска планина – Семеник (највећи врх: *Piatra Goznei* /*Гознин камен*/ 1446 m), а на југу и истоку су Алмашке планине (највећи врхови: *Sfinseca mare* /*Велика Свинеча*³/ 1224m, *Dealul Cârșa* /*Брдо Кърша*/ 1152 m, *Dealul Cherbezul* /*Брдо Кербџул*/ 1102 m, *Dealul Vrapșioanea* /*Брдо Врпшоања*/ 934 m и *Capul Grobanului* /*Гробанова глава*/ 1104 m). То је изолована сеоска, пољопривредна банатска област, смештена у југозападном делу Румуније, тачније у централно-јужном делу Караш-Северинске жупаније. Од североистока ка северозападу протиче река Нера /*Néra*/ (у алмашком говору: *Nérgăń* /*Њџгњ*/), али долину пресецају и друге мање реке и потоци, као што су: *Șopotu Vechi* /*Шопоту Век*⁴ (vechi ”стари”)/, *Bârzul* /*Бързул*/, *Voina* /*Бојна*/, *Dalboșețu* /*Далбошецу* < *Дълбочецу*/, *Reșița* (*Rășița* /*Ръшица*/ < срп. *речица*), *Șelestin* /*Шелестин*/ и др.

До 1718. године, када је Банат припао Аустријској царевини и успостављања аустријске администрације, није било уопште *путева* који ову област могу да повежу са суседним областима, већ се у њу улазило или из ње излазило једино планинским стазама. Најчешће су то радили чобани који су са својим стадима неометано и лако прелазили планинске масиве.

Данас се у Алмашку долину може стићи једино друмским саобраћајем, и то из три правца: а) од Нове Молдаве (на Дунаву) преко насеља Карбунара (*Cărbunari*); б) из Анине или Оравице (долином реке Миниша) и в) из Јабланице, из области Тамиш-Черна (преко засеока Првова).

2.2. Становништво, занимања

Становници Алмашке долине, познати под именом *Алмажани* (рум.: *almăjéni*), живе у 15 насеља и има их приближно 16.000 хиљада [http://ro.wikipedia.org/wiki/Tara_Almăjului]. Шеснаесто насеље, *Равенска*, основано је 1828. године чешким колонистима (чисто је чешко насеље) [Rusnac, 2012], које Алмажани и остали становници Баната називају *немима*.

Главна занимања су у овој долини одувек била сточарство, по највише *овчарство* и *говедарство*, и воћарство, које је овде најрентабилније. Занимљиво је у вези са воћарством нагласити да код Алмажана и, уопште, код Ру-

³ Врх *Велика Свинеча*, будући да се налази на југозапдној страни јесте највероватније у семантичкој вези са називом српског клисурског насеља *Свиница* и, вероватно, указује и на заједничко порекло словенско-српског аутохтоног становништва из времена пре досељења румунског живља у ову долину са прецима данашњих Свиничана (и, шире, Карашевака).

муна из брдско-планинског Баната, назив за „воће“ није „fruct / мн. fructe/“ као у већини румунских дијалеката, већ *moşie* [Petrović, 1935 б: 27], које у румунском језику има значење „имање, посед, добро, спахилук“. Од банатских Румуна су Карашевци [Petrović, 1935 б: 3] и банатски „Црногорци“⁴ позајмили ову лексему (*мошија*) са истом семантиком, што представља индицију о некадашњим интензивним и континуираним контактима, па и суживоту у појединим деловима брдско-планинског Баната.

Неки истраживачи мишљења су да је долина добила име према главном занимању и основном богатству алмашких житеља – воћарству, то јест да је топоним *Алмаш* мађарског порекла – *Almás, Halmás, Halmos* < *alma* „јабука“ [Petrović, 1935б: 28]. Треба истаћи да су у прошлости Алмажани, као и Карашевци, одлазили у равничарски Банат ради продаје или замене воћа за житарице (кукуруз или пшеницу). Дакако, део воћа коришћен је за печење ракије, а у ту сврху на рекама и потоцима Алмашке долине био је велики број казана за печење ракије (*căzânzii*). У вези са производњом ракије, значајно је нагласити да Алмажани, као и сви Банаћани, користе синтагму (*a*) *friže răchie*, која је, у ствари, калк према српском: *нећи ракију*.

Од осталих занимања, иначе секундарних, спомињемо *пољопривреду* [Папаџ, 2010] којом су се бавили, упркос неплодном земљишту, ради обезбеђивања минимума неопходног за живот. Будући да су околни планински масиви покривени густим шумама, мештани су се бавили и баве се и данас сечом шума и прерадом дрвета, али и ово им је занимање, као и пољопривреда, било и остало споредно.

2.3. Насеља

У Алмашкој долини данас има петнаест насеља са *румунским живљем*. Шеснаесто насеље, *Равенска*, основано је тек 1828. године чешким колонистима.

Према постојећим историјским изворима, прва насеља у Алмашкој долини јављају се тек почетком XV века. Прво од њих, *Eftimie Murgu*, споменуто је 1410. године под именом *Gârliştea* /*Гърлиштеа*/, које се касније, почев од 1565. помиње под именом *Rudăria*⁵ /*Рудърја*/ (мађ. Ógerlistye), следе потом, 1439. г., *Moceris* (*Moşiriş*) /*Мошуріш*, *Моч'еріш*⁶, 1484. г. - *Bózovici* /= Бозовић/ (*Bozovis*⁷) /*Бозовіш*/, *Prilipeţ* (Прилипец) (*Pârlipeţ*) /*Пърлипџ*/

⁴ Информацију смо добили од проф. др Живе Милина, родом из банатскоцрногорског насеља Краљевац.

⁵ *Rudăria* је 11. 05. 1970. државним декретом преименовано у *Eftimie Murgu*, према једном од најистакнутијих румунских револуционара из 1848. године родом из овог насеља.

⁶ За сва алмашка насеља најпре дајемо данашњи званични румунски назив – *Moceris*, потом наводимо, у заградама, масним словима, облик насеља у изговору Алмажана (*Moşiriş*) и, на крају, у косим заградама, изворни облик у српској транскрипцији /*Мошуріш*, *Моч'еріш*/.

⁷ Топоним је српског порекла: од срп. покр. *бџ* „зова“ + *-ов* + *-ић* (в. и уп. у КГ: *баз* “исто” → *Базовић*) или, што је, по нашем мишљењу, мање вероватно, од имена власника овог поседа

и Bănia (бивши Cracu Otara /Краку Отара; мађ. Bánya) (**Bănia**) /Бњњја/. У XVI веку помињу се насеља: 1540. г. - Lăpușnicul-Mare (Льпушникул Маре /≠ Велики Льпушник) (**Lăpúșnicu-Mare**) /Льпушњику Марел⁸, 1550. г. - Prigor (Prigóru) /Пригору/, 1577. г. - Putna (Pútna) /Путна/. У XVII веку по први пут се у документима јављују следећа насеља: 1603. г. - Dalboșeț (првобитни назив: Grădiște /Грџиште/) (**Dilboșeț**) /Далбошеџ < Дьлбочџ/, Gârbovăț (Гърбовџ) (**Gîrbóțu**) /Гърбџу/ и Pătaș (Pătăș) /Пџтаџ/, 1607. г. - Șopotul-Vechi (Шопотул Векⁿ /≠ Стари Шопот) (**Șópotu**) /Шџноту/, 1690. - Borlovenii Vechi (некад. Scorțari /Скорџар) (**BorlovBñ**) /БорловВњ /. Тек у XVIII веку први пут се спомињу последња два насеља, наиме: 1828. - Șopotul-Nou (Шопотул-Ноу/ Нови Шопот) (**Bușăua**) /Буџауа/, 1829 - Borlovenii Noi (Борловени Ној) (**Breázova**) /Брџазова/ [Suciu I; Suciu II].

У вези са званичним облицима алмашких насеља треба рећи да су они у својој основи, у већини случајева, народни називи које је аустријска администрација прилагодила/преиначила у духу немачког језика (в. нпр. званични назив града Reșița, изведено од румунског народног **Rășița** (< слов. *речица*; уп. *Ричиџа* у КГ [в. Radan, 2000: 74-77]). Ти званични аустријски називи насеља преузети су после 1918. године од румунске администрације која их је, евентуално, мало „косметизовала“ у духу румунског језика.

Истраживачи истичу да се источни део Алмашке долине зове Craina (Крајина), те да се насеља Крајине (Pârvoava /Първова/, Lăpușnicel /Льпушничџел/ и др.) издвајају појединим елементима који их разликују од осталих алмашких насеља [Ianaș, 2010: 10].

Систем алмашких насеља има јасну хијерархијску структуру. У основи тог система налази се *заселак*. Данас постоје следећи засеоци: Bârz /Бърз/, Voina /Бојна/, Voinița /Бојниџа/, Reșița Mică /Мала Рџиџа/, Prislop, Poiașca /Поџаска/, Valea Minișului /Долина Миниџа/, Poienile Voinei /Бојнине пољане/, Driște /Дриштџел/, Urcu /Урку/, Valea Roșie /Црвена долина/, Cârșia Roșie /Црвена криџа/ (уп. карашевске топониме са компонентом *кри-*: *Закриџа*, *Поткрџиџе*, *Крџика* и др.), Valea Răchitei /Рџкитина долина/, Răchita /Рџкита „ракита, ива, врба“, Ravenșca /Равенска/ și Stancilova /Станџилова/. Изнад засеока стоји *село* (Gârbovăț, Prilipeț, Șopotu Vechi, Moceriș, Borlovenii Noi, Borlovenii Vechi, Pătaș, Putna, Ravenșca, Stancilova). Следећи хијерархијски виши ниво чине села која имају статус општине (Bănia, Dalboșeț, Eftimie Murgu, Lăpușnicu Mare, Prigor, Șopotu Nou), а највиши ниво у тој хијерархији чини село са међуопштинским функцијама, позицију коју је у прошлости заузимао, а и данас заузима Бозовиџ (*Bovovici*) и који има централну улогу у оквиру система алмашких насеља, другим речима био је и остао је друштвено-економски и културни центар целе области која покрива скоро 1000 км².

у средњем веку – *Lazarus Bohowitz*).

⁸ У средњовековним мађарским документима појављује се у облику *Lepusnik* [Suciu, I].

Из горенаведеног, произилази да се првих (пет) насеља спомињу у документима тек у XV веку, потом се у XVI веку спомињу још три, у XVII веку пет нових насеља и још два у XVIII веку. На основу наведених извора, произилази да је Алмашка долина доста касно насељена.

2.4. Историјска прошлост

Мађарски краљеви су у XIII веку основали у Банату Чанадски, Тамишки и Карашки комитат, као и Северински Банат. У следећем, XIV веку, у Банату је постојало осам банатских дистрикта, међу којима и Алмашки⁹, којима су мађарски краљеви повељама из 1457. и 1552. године дали бројне привилегије у замену за одбрану источне мађарске границе [Rusnac, 2012]. Од 1552. до 1716. године Алмаж, као и цео Банат, потпада под турску власт, а у раздобљу 1718–1867. биће под аустријском администрацијом. Аустро-турски ратови негативно су утицали на демографски план, јер су у том периоду биле честе сеобе и бежанија, а стање ће се стабилизovati тек при крају XVIII века уласком Алмашке области (1773.) у војну границу [Petrović, 1935 б: 29], која ће бити укинута 1872. године.

Према статистичким подацима, намеће се закључак да је становништво Алмашке долине, бар од почетка XX века наовамо, у сталном опадању, а тај је пад све изразитији у задњих педесет година. Тако, 1910. године алмашка област бројала је 25.454 становника, 1928 – 23. 160 становника [Nemoianu, 1928], а данас има око 16.000 становника [http://ro.wikipedia.org/wiki/Tara_Almăjului].

У вези са пореклом становништва ове области, из записа појединих истраживача сазнајемо да су у колективном памћењу Алмажана сачуване неке успомене о „недавној колонизацији ове котлине“ [Petrović, 1935 б: 29]. По народном предању, некада је цела Алмашка долина била прекривена густим шумама, те је постојала само једна већа пољана у близини данашњег насеља *Gîrbóțu / Гърбóцу / (Gârbovăț)* где су се окупљали чобани скиталице или прогнани из других области који су временом населили читаву долину [Petrović, 1935 б: 29, 81]. Становници насеља Рударија (Eftimie Murgu) чувају предање да су им се преци доселили из Ердеља, а Е. Петровић сматра да ово предање представља индицију да су се Алмажани у ову област доселили из северних области Румуније, напомињући, при том, да се ти таласи румунских досељеника нису зауставили у Алмашкој долини нити на Дунаву, већ су они заплуснули и источну Србију: „*То разливање румунског елемента ка југу није се иначе зауставило у Алмашкој долини, нити на Дунаву, него је дубоко продрло у Србију населивши целу Неготинску Крајину*“ [Petrović, 1935б: 29-30].

Усмено предање Алмажана говори о још једном досељавању које се догодило знатно касније, у XVIII веку, са колонистима из југозападног

⁹ Преосталих седам дистрикта: Лугож (Lugoj), Себеш (Sebeș), Мехадија (Mehadia), Карашево (Carașova / Izvorul Carașului), Брзава (Bârza), Комијат (Comiat), Илдија (Ildia).

дела Румуније, тачније из области Олтеније. Досељавање Олтенаца у Банат [TDR, 1984: 242], познати под именом *Буфени* (рум. *Buféni*), потврђено је у разним изворима из XVII-XVIII века. У тим изворима се не прецизира да су они стигли и у Алмашку долину, већ да су се настанили у крајеве који се налазе у непосредном суседству ове долине, тачније у Дунавској клисури (Moldova Nouă, Moldovița, Padina Matei, Coronini, Dubova), или у брдско-планинским пределима који се граниче са Алмашком долином (Cărbunari, Știnăpări, Sasca Montană, Rusova – јужно и југозападно од Алмаша; Ciclova Montană, Oravița – северно од Алмашке долине) [Izverniceanu, 1935: 10-16; Moldovan, 1933: 49; Molin, 1932: 121]. Према томе, веома је вероватно да се бар део ових досељеника настанио и у Алмашкој долини, то јест да је народно предање Алмажана основано, а томе у прилог иде и термин за означавање сеоске (храмовне) славе у свим алмашким насељима – *ne'džéje, neđžéje*¹⁰ /*ne'ħéjel*, назив који се иначе користи у Олтенији, док банатски Румуни користе термин *rúgă*.

Упркос бројним и дубоким словенским траговима не само у алмашкој топонимији (која има претежно словенски, српски карактер), већ и у аламашком говору, у духовној култури (обичајима, обредима, веровањима, празноверју, ношњи), фолклору [Petrovici, 1970: 139; Petrovici, 1935 б: 25-158], зачуђује то што Алмажани *апсолутно ништа* нису сачували у колективном памћењу о постојању *словенског живља* на том простору. Полазећи од наведених, сасвим видљивих српско /словенских трагова, сматрамо да је у овој области сигурно постојао један танак *слој најстаријег аутохтоног словенског становништва*, што потврђују релативно касни први записи о алмашким насељима. Након досељавања Румуна који су бројчано били далеко надмоћнији од затеклих овде староседелаца Словена, ретко и малобројно словенско становништво било је асимилирано. Ту хипотезу подржава и Е. Петровић, напомињући да је тај *словенски слој* истог типа / српског/ као онај у Карашкој долини код Карашевака, што је видљиво у свим наведеним областима: топонимији [Petrovici, 1970: 138-141; Радан 1992: 143-154], говору [Petrovici, 1935 б: 36-39; DR, 1977: 145-152; TDR, 1984: 240-284], фолклору [Petrovici, 1935 б: 33-36, 59-158], обичајима [Petrovici, 1935 б: 59-158].

Осим тога, налазећи се вековима у непосредном контакту са српским живљем из Дунавске клисуре и источне Србије, очекивано је да су код Алмажана, као што истиче и Е. Петровић, „сличности са српским фолклором многоструке“ [Petrovici, 1935 б: 33].

¹⁰ Реч је словенског порекла: *недџља*; уп. рефлекс *е < њ* у карашевским говорима

3. *Порекло Алмажана виђено кроз призму алмашких говора*

У бројним радовима румунских лингвиста истакнут је доста снажан српски утицај на румунске банатске говоре, посебно оне у јужном и југозападном делу Баната, утицај који је испољен, у мањој или већој мери, у скоро свим нивоима говора, нарочито у лексици и фонетици, али и у морфосинтакси, творби речи, фолклору [Petrović, 1935 б: 25-159; Gămulescu, 1974; Petrović, 1929-1930: 366-369 и др.¹¹], затим у ономастици и топонимији [Petrović, 1970: 138-141].

У прилог наведеној теорији о словенско /српско/-румунској смеси алмашког становништва дајемо у наставку, веома сажето, најосновније карактеристике румунских алмашког говора и алмашке топонимије.

3.1. *Типови алмашких говора*

Истраживачи румунских банатских говора приметили су да алмашки говори нису у потпуности унитарни. Међу првим истраживачима који су то приметили, убараја се чувени румунски слависта Емил Петровић, који и даје сажет опис алмашких говора, опис који ћемо и ми користити у овом раду [Petrović, 1935 б: 36-39]. Тако, на основу појединих карактеристика, међу којима и изговор предлога *de* „од“, Петровић разликује две групе говора: 1) говори из западног дела Алмажа у којима се предлог *de* изговара *dă* /dъ/ (Bovovici, Șopotul Nou, Bănia ...), и 2) говори из источног дела – са изговором *dži* / dže / ђу, ђел/ (насеља: Rudăria, Borlovenii Vechi, Pătaș...). Једном посебном цртом (веларним изговором акцензованог *a*), која није међутим уопштена код свих говорника¹², за време истраживања издвајали су се из обеју група говори Бњџје (Bănia) и Рудјрџје (Rudăria).

3.2. *Основне карактеристике свих алмашких говора*

3.2.1. *На фонолошком нивоу:*

- Палатализација дентала иза *e*, *u*: *d* > *dž* (ђ), *t* > *ć* (ћ), *n* > *ń* (њ); *l* се не палатализује увек: > *l'* (љ), *l*;

- Гласови бележени са *dž* и *ć* (у Рударји они се приближавају *d'*, *t'*) јесу африкати блиски нешто тврђим мунтенским африкатима који се у књижевном језику графички бележени са *ge*, *gi*, *ce*, *ci*; ипак, у алмашким (и, уопште, банатским) говорима они су “мекши”, њихов фрикативни елемент јесте врло меко - *ž*, *š*: *žer* (ger), *šer* (cer);

- Изговор полувокала *ɥ* (= *y*) као *v*, чак и као *b* и *p*: *luɥat* > *luvat*, *lăɥdat* > *lăbdat*, *cheutoarea* > *keptoaria*. Међутим, често је консонант *v* изговаран као *ɥ*: *d'ăɥul* (=ђавол), *Viɥul* (bivol; топоним), *Rîșăɥa* (= Orșova / (О)ршава, топоним), *croɥ* „удубљење у земљи, увала”, *Cristoɥ* „Крстов дан” (< Крстов; уп. *Крстóвдàн* – К);

¹¹ Библиографију о овој проблематици види код: Gămulescu, 1974: 19-32, 45-52.

¹² Петровић је сматрао да ће ова карактеристика нестати у скорој будућности [Petrović, 1935: 36-37], што се највероватније и десило.

- Неакцентовани вокал *e* има веома затворен изговор (*e̞*), међутим, када је ритам говорења убрзан онда се *e̞* изговара као *i* (то је због тога што је разлика између *e̞* и *i* минимална *lap̞e̞, lap̞i̞*)¹³. Вероватно је ова појава настала под утицајем изговора *jama* у говорима оних Срба староседелаца који су чинили најстарији словенски слој у Банату (уп. изговор *акцентованог* Ћ као *e̞*, односно изговор *неакцентованог* Ћ у говорима Карашевака [Radan, 2000: 71-80]);

- Тенденција да се свако акцентовано *e* или *o* (понекад и *ǎ*) дифтонгизира, тако што се испред наведених вокала развија један полувокал слабог интензитета: *vr̞e̞te /vr̞e̞me̞/, s̞odru /m̞i̞atur̞ǎ/* (рум. књиж.: *vr̞e̞te, sódr̞u, mătur̞ǎ*);

3.2.2. На морфолошком и синтаксичком нивоу:

- *ni-sǎm* “ми (је)смо” (<*ni /noi* “ми”/ + *sǎm /suntem* „смо”/), *vi-sǎt̞* или *v̞i-sǎt̞* “јесте” (<*vi /voi* “ви”/ + *sǎt̞ /sunteți* „сте”/) → по нашем мишљењу, ови су румунски облици настали калкирањем према српским конструкцијама *ми смо, ви сте* (са адекватном фонолошком адаптацијом у духу румунског језика);

- Румунски банатски говори, са изузетком оних из северозападног дела Баната, једини су румунски говори у којима се јавља *глаголски вид*¹⁴. Румунски лингвисти се слажу да је ова специфичност румунских говора, превасходно оних из јужног дела Баната, настала под утицајем суседних српских говора као резултат вишевековних језичких контаката и суживота Румуна и Срба на банатским просторима [Petrovici, 1935 б: 38-39; DR, 1977: 151-152; TDR, 1984: 264-266]. Аспекатску вредност ови говори постижу префиксацијом румунских глагола са следећим словенским /српским префиксима: *do-* /< срп. префикса *do-* / - за означавање завршетка глаголске радње (*sǎ dogătǎ* “окончати сасвим што”, *am domâncăt* „завршио сам јести“, *am doterminăt* “завршио сам”, *docursǎ* „истекла, исцурела до краја”, *dofăcem* „да завршимо/окончамо радњу”, *o doazuns* „стигао је /до жељене дестинације/”, *a doárs* „догорело, изгорело је”), *pro-* /< срп. префикса *pro-*, *pre-* / - за исказивање радњи које се понављају, понављање често вршено од неке друге особе (*o proîncălicat* „поново је узјахао”, *proînsipia* „поново почети”, *profăcem* „поново израдiti/урадiti“, *am provenit napoi* и *mă proîntorc* „поново сам се вратио“ итд.) и, нешто ређе, *zǎ-* /< срп. преф. *za-* / (*a zăgoni* „отерати“, *o zăuîtat* „заборавио је“ и др.). Поред наведених префикса које спомињу румунски лингвисти, треба додати и префиксе *ră-* (срп. *raz-*) – *răsucăi* „расукати“, *răsucăim ôjile* „пастирски ритуал који се врши на Ђурђев дан, који се врши тако што се један

¹³ Е. Петровић их је, ради лакшег редактирања рада за штампу, бележио са *e*, односно са *i* [Petrovici, 1935: 38].

¹⁴ Аспекатски глаголски облици са префиксима јављају се још у румунским говорима из северозападних области Олтеније [DR, 1977: 152].

специјално припремљен колач са шупљином у средини, украшен цвећем и зеленилом, ставља испод вимена овце (козе, краве), који је потом растргнут тако што с једне и с друге стране вуку чланови породице¹⁵.

- Честа употреба партикуле *o* када нема ниједне упитне заменице у реченици: *O n-o viñit?* Конструкција је настала, како и Петровић тврди, аналогијом према српским конструкцијама са упитном речцом *ли* (Није ли дошао?, Да ли би ...).

- стављање атрибута (најчешће присвојних придева) испред именица, несвојствено румунском језику, јесте највероватније појава настала под утицајем српске топике: *și ăla praznic să numieșće marcin* „и тај се празник (кућна слава) зове Марћин /Мартин“; *...atunșa aia boală o arie ...* „...онда ту болест има...“ [TDR, 1984: 268].

3.2.3. На лексичком нивоу:

Српско /словенски/ утицај у лексици алмашких говора треба треба анализирати у дијахроној равни, што значи да у процесу позајмљивања треба разликовати бар две групе: 1) *старе позајмљенице*, које су позајмљене отприлике у раздобље од VI–VII до XV века, и 2) *новије позајмљенице* извршене у раздобљу од XV–XVI века до данас [види и: Gămulescu, 1974: 54].

3.2.3.1. *Старе позајмљенице* – спадају у категорију позајмљеница којима је много теже прецизно одредити етимологију, тј. да ли су старе јужнословенске, српске или бугарске позајмљенице, услед немогућности примењивања критеријума код појединих словенских позајмљених лексема. За ову групу најрелевантнији су *фонетски* критеријуми, али се они, као што смо већ рекли, не могу применити у свим ситуацијама. Као допунски, у извесној мери, овде могу бити од користи *семантички*, *историјски* и *географски* критеријуми. Од велике помоћи за утврђивање етимологије словенских речи у алмашким говорима може бити упоређивање тих позајмљеница са одговарајућим лексемама у карашевским говорима. Компаративним приступом лако је утврдити постојање великих и бројних сличности у лексици алмашких и карашевских говора, као и у случају топонимије, што иде у прилог претпоставци да је у овим крајевима у једном моменту дошло до контакта и суживота аутохтоних банатских Словена /Срба/ и досељених Румуна¹⁶. Због тога ћемо у ову групу српских

¹⁵ Скоро истоветан ритуал у Карашевака познат је под именом *откуќање* и врши се такође на Ђурђевдан (све до недавно на православни, а данас на католички Ђурђевдан); Карашевци верују да, ако већи део колача откину чланови мушког пола, да ће овце (козе, краве) ојагњити/отелити више јаганаца /телића мушког пола, и обрнуто, да ће бити више *јагњица*, *телица* (женског пола) ако женска чељад откине већи део колача. Пре кидања колача, сви гласно изговарају два пута „*куќу–откуќу*“, а трећи пут, пре кидања, изговарају „*куќу–раскуќу*“ [в. Живојновић, 1907/III: 53-54].

¹⁶ Две су чињенице које стоје у основи ове тврдње: 1) народно предање које је забележио Е. Петровић: *Знам од старих да је сав Алмаж некада био прекривен древним шумама. Каже се да је само у близини села Ђурбовџа „на Ђурбочком пољу“ била једна пољана где су се*

позајмљеница у алмашком говору навести претежно оне које постоје и у карашевским говорима. Разуме се, оне су прилагођене румунском изговору, али им је заједничка основа сасвим препознатљива. Ево неколико таквих позајмљеница у румунским алмашким говорима (бележени румунском латиничком графијом) са одговарајућим карашевским лексемама (бележени ћирилицом), уз напомену да је ова класификација доста релативна, то јест да је могуће да су неке од доле наведених лексема можда у говоре продрле у другом периоду и/или из српских клисурских говора, и обрнуто, да су поједине лексеме сврстане у другу групу новојих позајмљеница ушле у говоре у ранијем периоду из карашевских говора: *aldui* / *алдувати* „благословити, принети жртву“ (<мац. *áldó*)¹⁷, *Aránzel*, *Aránzil* / *Ара́нђ'ел*, *Ра́нђ'ел*; *băgrin* (бѣгрѣн) / *багрѣн* „багрем, багрен“; *brúcă* (бруќк) „роштиљ“ / уп. у КГ *бруќа* „шиљак, врх; стрн, остаци житне стабљике на стрњишту“; *îmbruța* „бости“; *Blagovișcăna* / *Благовѣсти*; *Voian* „име вола“ / *Бојан* „исто“; *briptă* / *брумтва*; *buiBdže*, *buiedz* / *бўјам* (Г. *бўјада*); *bunări* / *бунар* (< тур. *bunar*); *bucliuc* / *бóклук* “стајско ђубре” (<тур. *bokluk*); *Vida* „женско име“ / *Vúda* „женско име некада у Карашевака“; *gázda* / *гáзда* „власник куће; имућни домаћин“; *gázíce* „изгажене“ / (*из*)*гáжен*; *gloátă* „мноштво, гомила деце“ / *глóта*, -*те* „мноштво, чељад“; *še gódže* / *што год* „шта год“; *grádze* / *грађа*“; *dódoli* / *дóдоле*; *duhán* / *дубán* (< тур. *duhan*); *gósći* (гошћ) „гости“ / *гóшћ'е* (и *гóсти*); *gostie* „гозба, гóстија“ / *гостíја*; *jăghiu* „жар“ / *жък* (Кл, Л, В, Н) „жар“; *jóvani* мн. / *дивíја жíвина* „дивљач“; *ispřă* „према, ка, изнад, пре но, испред“ / *исприт* „испред“; *cărliță* / *карлица*; *cașîță* (къшьць) „гомила наслаганих дасака, дрва и сл.“ / *кашíце* (Р) „слагани снопови жита у пластић“; *sovás* / *ковáч*; *crași*, мн. *crași* „нога; топоним“ / *крак*, мн. *крáци* „нога у човека; задња нога у жабе“; *crumpiel*, мн. *crumpieli* / *крампíр*, -*ри* (Кл., Л, В, Н); *cucurudz* (кукурус) / *куќуруц* (Г: *кукурýса*) „кукуруз“; *iirúgă* / *јерýга*, *јарýга*; *izdát* „срчана или стомачна болест“ / *издám* „вид нечистог духа, нека врста болести (в. бајања и празноверја [Birta, 1993: 410, 264-266])“; *istină* / *истина*; *kimí* „кимати главом“ / *кíмам* „кимати главом; намигивати“; *kită* / *кíта*; *coșării* (кошьриу) / *кошáр* „оцачар“; *lumín* „свеће“ (уп. У КГ *прóсит*, *прóсвет* / <свет, свѣтлост „ватра“); *maică* „бака“ / *мáјка* „бака, баба (КГ)“; *Mănuția* „мушко име“ / *Манојло*; в. у Карашевака народну баладу „Манојла Зидојла“¹⁸ [Радан, 1999]; *Micolăe* / *Микóла* „Никола“; *micsă* „зумбул, царевак“ / *нiкса* „исто“; *mladojăna* (младожња) / *младожéња*; *Mihoi*

састајали пастири избегли из других области који су полако, временом населили целу долину [в. Petrović, 1935b: 29, 81] и 2) релативно касне атестације алмашких насеља.

¹⁷ Поједине позајмљенице ушле су алмашке говоре из других језика посредством српских/ карашевских говора, као што је случај са овом и другим лексемама.

¹⁸ Име *Манојло* има у КГ облик женског рода – *Манóјла*, као и још нека традиционална мушка карашевска имена (*Мiља*, *Божíнка* /имена/, *Ивáнка*, *Ђ'уричка*, *Мартíнка*, *Микóлка* / деминутиви/; в. и: *Бóрка*, *Блáшка* /презимена/, *Јóва*, *Стóјка*, *Брáнка* /надимци/.

(Михој) / *Мијóљдàн* „Михољдан“; *răsciscăi* „пастирски обичај за отклањање ефекта куковог кукања који се испољава губљењем млека код стоке” / уп. У КГ: *откукање*: *куку-раскуку* (види горе, фусноту ¹²); *ńeviestă* (њевјестъ) / *невѣста*; *părustit* (ньпустът) / *напуш'ен* „напуштен”; *obór*; *obiór* / *óбор* „двориште“; *ortác*, мн. *ortás* „ортак, ортак на бачији; супружник“ / *óртак*, мн. *ортáци* „ортак; супружник“; *pănclică* (пънкликъ) / *пантліка*; *păşii* (пъсуј) / *пасуњ* „пасуљ”; *peşkir*, мн. *peşkire* / *пешкѝр* (< тур. *peşkir*); *picsă* „пикса, пиксла“ / *пѝкса*; *podrúm* / *пóдрум* (< тур. *podrum*); *polóşcie* „бачија“ / *полóжиште* „нађубрено место на ком су стајале овце“; *pońévi* „поњаве“ / *поњáва*; *primeńi* „променити, обући се” / *се примѣњám* „облачим се”; *rînduie* (рѝндује) / *оренђ'úта* „ради, послује по кући“; *răkiiе* (рѝкѝје) / *ракѝја*; *sti* „узв. којим се волови подстичу да иду назад“ / *сту*; *sińie* (сьњѝе) / *синѝја* (< тур. *sini*); *smîlđz* (*смьлс*) „премеравање млека оваца на бачији“ (< *мѝзем* (К), *мьѝзем* (оКГ) „музем“) / *Смѣрљање* „исто“ (КГ); *snagă* „снага“ / *снага*; *sóbă* „соба“ / *сóба*; *socác* „сокак“ / *сокак* (< тур. *sokak*); *trecut dă арă*¹⁹ „ознојен“; *hală* „демон, чудовиште које једе децу; дивље животине, вуци“ / *хала*, *áла*, *áла* (КГ); *úică* (ýжк) / *ýжа* „ујак, ујка“; *şibii* (шьби) / *шѝбе*; *şudz* мн. (шус) „чуда“ / *чúда* и др.

3.2.3.2. *Новије позајмњенице* ушле су алмашке говоре нарочито из српских клисурских говора. Примери:

avlie / *авлија* (в. у КГ *въвлија* /Кл, Л, Н/) (< тур. *avli*); *bóbdaproost*, *bogdaproost* / *Бог да му душу опрости* /исто и у КГ/; *dălóc* „одмах“ (калкиран према српском *одмах* или *хóмак* – КГ/: *од* + *маха*); *zăgońi* „јурити, отерати“ (уп. срп. *загонити*); *zămíscă* „векница“ / *земичка* (< нем. *Semmel*); *zănat* / *занат*; *zăpostitu* „почетак поста“ (срп. *запостити*); *zăstrúg* „ладица, кутија“ / *заструг*; *zbăguí* „бежање, склањање, смештање у уточиште“ (< срп. *збег*) /в. и топ. *Zbăg*; *zgodzí* „погодити“ (< срп. *згодити*); *zviduí* „излечити“ / *извидати*; *jălim* (жѝлим) (< жалити) „жалити за покојником, црнина“; *kimiećićă* „велика госпођа“ (< срп. *кметица*); *cantă* / *канта* (уп. срп. *канта* „Giesskanne“); *cîră* (кѝрпъ) „марама” (уп. *крпа* – КГ [Живојновић, 1907/ II: 66]); *Coşăua* (Кошáуа) „поточић који се улива у Неру” / *Кошава* (ветар); *crúşăfu dă sari* „крушац соли“ (< срп. *крушац*); *ćetia* „теме” (< срп. *теме*); *culBşă* „качамак, палента, пура“ / уп. срп. дијал. *куља* „исто“; *simăşa* „посестрима, друга“ / *кумача*²⁰; *a cínără, ál cínăr* – калкови према срп./кар. *млада*, *младожења*; *simnat dă/dži mînă* (кумнат дь/джи мњъ) – калк према срп. *ручни девер*; *Luşin* „бабска свечаност (18. окт.)“ / *Лучин дан* (Св. Лука); *ńezdrávân* (нездравън) „нездрав, ментално болестан” / *нездрав*, *болестан*; *păprăci* „бацити чин“ / *напратити*; *dăzgîrńi* (дъзгѝрњѝ) „раздвојити“ (< срп. *разернути*); *docursă* “исцурела”, *dogătă, donkiiă* “довршити, завршити”

¹⁹ Калкирана синтагма према карашевском *пробијен от водѣ*.

²⁰ Код Срба Клисурсаца постоји обичај *кумачења* од којих су Алмажани преузели овај обичај.

- семантички калкови према српским глаголима са префиксом *do-*; *doplin* “сасвим пун”, *дорас* “обријан”, *dodá-m* “додај ми”, *domúls* “помужен”; *friže rǎkie* [уп. срп. “пећи ракију” (пећи „а *friže*, а *frige*”)], *kiǎle / кецеља* (КГ: *кВџа*); *malo / мало*; *mácǎr še, mácǎr síne / макар шта, макар ко*; *malo* „мало”; *marmor* (< срп. мрамор); *marvǎ / марва (mǎra – КГ)*; *molidvǎ* „свећена водица” / уп. срп. *молитва*; *ormán / орман*; *oprǎvit* „послат на другу страну” / *отправити*; *prazhíc* „прослава кућног свеца”; *prǎvitúri* „враџбине, бацање чини” (< срп. *правити*); *probí* „пробати”; *rǎstámiǎ* „даска на кревету крај зида” (уп. срп. *роставити*); *rǎzbúnǎi* „зликовци који су пропели Христа на крст” (уп. срп. *разбојници*); *sǎcǎtace* „слабост, изнуреност” (уп. срп. *сакатост*); *sárme* „сарме”; *Ćosa* „мушко име”; *ștalǎ* „штала”; *uostru* „острво” и др.

4. Алмашка топонимија и порекло Алмажана

У својим студијама је чувени румунски слависта Емил Петровић приметио и истакао да се алмашки словенски топоними са фонетског становишта битно разликују од истих у другим румунским областима. Разлика се састоји у томе што алмашки словенски топоними имају *српске црте*, док остали словенски топоними на румунској територији имају *средњобугарске фонетске црте* [Petrović, 1970: 138].

4.1. У словенској алмашкој топонимији Е. Петровић је идентификовао четири српске фонетске карактеристике, од којих су поједине архаичне и дијалекатске, које наводимо у наставку [в. Petrović, 1970: 138-141].

4.1.1. Конзервисани изговор као *ǎ* јединог српског полугласа (*ǎ*)²¹. За илустрацију, Петровић даје неколико топонима, од којих наводимо следеће: а) *Grǎdǎț* „брег у атару села Рударија“, облик који одговара старосрпском *градџу* (данас *grádaц*)²²; да је овај топоним имао бугарски облик (в. буг. *градџу*), он би гласио, каже Петровић, **grǎdzét* (након пелазе *d+e* у африкату *dž*); б) *Vorǎț* „место у атару села Рударија“ (< ст. срп. *дворџу* > *дворџу* (уп. буг. *дворџу*, рум. дијал. *vorǎț* „двориште“); в) *Prǎvǎlǎc* /топ./ (уп. топ. *Превалац* „село у близини Врања“, буг. *прѣвалџу* /дем./ < *прѣвал* „прелаз преко планина“. Највероватније је иста ситуација у топонимима *Vírșǎț* „брег у атару села Рударија“, *Cotovǎț* „поток у атару села Рударија“, *Pírlipeǎț* /Пърлипџу/ (званични назив: *Prilipeț* /Прилипец/) „село“, као и у топониму *Dílboșét* /Дълбошџу/ (званични назив: *Dalboșet* /Далбошџу/)

²¹ Види конзервисани полуглас у неколико карашевских говора (Кл, Н, Ј, В) [в. Radan, 2000: 81-99].

²² Алмашки топоним конзервисао је и полуглас и староштокавско место акцента.

у којем је рефлекс $\check{e} < \text{ь}$ добијен палатализацијом \check{a} проузрокованом претходним \acute{s} (добијен од старијег \check{c}), што значи да је данашњи облик *Дълбошеџ* настао од старијег *Дълбошџ* < *Дълбочџи*! [Petrović, 1970: 139].

Петровић је маестрално установио да у првом слогу топонима *Bovovís* /Бозовиш/ (< *бъзъ*) о није „бугарска“ рефлексација претпостављајући да је старији облик морао бити **Băzovís*, који је асимилацијом \check{a} у о (подстакнута иницијалним лабијалом б или настала под утицајем румунске лексеме *boz* „боз, зова“) [Petrović, 1970: 139]. Да је Петровић у праву, потврђује карашевски облик овог топонима: *Базóвић*’ (рефлекс $\text{ь} > \text{а}$ у говорима К и Ј [в. Radan, 2000: 86-90]).

4.1.2. Очувано старо место акцента пре штокавског померања – на последњем слогу: *Grădăț*, *Vorăț*, *Prăvălăc*, *Vîrșăț*, *Cotovăț*, *Pîrlipăț*, *Dîlboșeț*, *Bovovís* и др.

4.1.3. Конзервисано вокално л (л) у топонимима *Dîlboșeț* (< *Дълбочџи*), *Ibîlcina* „место у атару села Пригор“ (в. и уп. назив карашевског насеља *Јáбалч’е* < *јáбалка* - КГ) и др., као и у неким лексемама као што је, на пример, *smîlț* (види горе).

4.1.4. Изговор v као џ у појединим положајима – када је иза акцента (*Буџáџа* „народни назив потока и насеља Шопотул-Ноу“ /уп. карашевски топ. *Бýч’ић*’ (К)/, *Соџáџа* “поток у атару насеља Паташ /Pătaș/”, *Риџáџа* „народни назив града Оршаве /на Дунаву/, српски клисурски: *Ршава*)“ *Мудáџа* „народни назив града Нова Молдава /Moldova Noua/, који Срби Клисурци изговарају *Мудáџа*, *Мудáџа*“²³), у интервокалном положају (*Виџул*), када је v на крају слога (*Дубáџа* /уп. срп. топ. *Дубовчаџ*); честа је монофтонгизација дифтонга као у случају алмашког топонимског суфикса $-\text{o}\check{t}$ (u) < $-\text{ov}\check{c}$, $-\text{ovac}$: *Bîlcóț* „брег у атару Рударије“, *Илоț* „долина између атара Рударије и Пригора“, *Voînicóț* „место у атару Баније“, *Socolóț* „брег у атару Рударије“ (уп. српске топониме *Сакаловаџ* /званични румунски назив: *Socol* /српско насеље недалеко од српских клисурских насеља, Караш-Северинска жупанија), *Соколóвача* /К/), *Киáсоț* (на мапама бележен *Сiасовáț* /Чаковџ/) и др. Појава $\text{v} > \text{џ}$ испољава се и у алмашкој лексици (в. горе: *croџ*, *Cristoџ*, *d’áџул* „ђаво“ /< $\text{*}\check{h}'\acute{a}$ вол/ и др.).

4.1.5. У наведеном чланку о алмашкој топонимији, Е. Петровић истиче да горенаведене четири архаичне фонетске карактеристике у алмашкој топонимији конзервисане су данас у архаичним карашевским говорима и сасвим исправно закључује да је словенски /српски/ говор који се некада говорио у Алмашкој долини припадао истом дијалекатском типу као и данашњи карашевски говори. Дакле, некада је у Карашкој и Алмашкој долини постојао један српски говор, а планине које раздвајају Алмашку област од Клисуре чине границу између *српског клисурског говора* и *карашевско-*

²³ Клисурске топониме *Риџáџа* и *Мудáџа* Алмашани су чули и преузели у том облику од Срба Клисураца.

алмашких српских говора, који су знатно архаичнији од првих. Не слажемо се, међутим, са Петровичевим мишљењем да су преци Карашевака дошли у ове јужнобанатске крајеве у XV веку и тада унели наведене карактеристике у алмашку топонимију [Petrović, 1970: 141], већ сматрамо да се Карашевци налазе у Банату од раног средњег века, те да се је само један део њихових предака овде доселили у XV веку [в. Radan, 2000: 222-223].

4.1.6. Поред наведене четири српско-карашевске архаичне фонетске карактеристике, могу се додати још неке, такође архаичне фонетске црте присутне у алмашкој топонимији и у КГ.

4.1.6.1. Архаична сугласничка група *-сmp-* сачувана: *Ostrésul* (Банија), *Óstrul* (Далбошец) – уп. топ. *Ostrúka* (К), *óстро* „оштро“, *ostrím* „оштрити“ (КГ).

4.1.6.2. Конзервисана архаична сугласничка група *чp-*: *Džálu Čerňeli* (Банија), (< стсл. *чрънь*) – уп. топ. *Ч'рњавица* (К), *ч'рн* „чрн“, *чрнока* „чрноока“ (КГ) и др.

4.2. У алмашке словенске топониме који можда указују на заједничку подлогу са српским карашевским говорима и карашевском топонимијом, можемо навести читав низ, као што су: *Tisovița* (у атару Бозовића), *Tisu Máre*, *Cunúna Tísilor* (Мочериш) – *Túca* (К); *Gúnișce* /Гуњишће/ „брег у атару села Рударија“ (уп. срп. топ. *Гувниште*), у којем је *-uv- > -uц- > и* (сажимањем) као у топ. *Гуна* /К/; (в. и карашевске топониме *Равниште* /К, Ј/, *Гарниште* /Н/ и др., уп. и топ. *Прикршће* /К/); *Gabriak* „шума у атару Бозовића“ – *Габрењак* (К); *Vircipól'a* (Пригор) – *Крпно поље* (К), *Кърнипол'a* (Ј); *Círst* (Бозовић) – *Ком Крста* (К), *Крстоња* (В); *La Círša Mică* (Мочериш), *Círša*, *Velica Círša*, *Mála Círša* – *Поткрше*, *Закрш*, *Кршика* (К, Кл); *La Prișod* (Рударија) – *Пришод* (К); *Strájica* /Стражица/ „један од већих алмашких врхова“ – *Стража* „високо брдо (на којем се некада налазила осматрачница“ (К); *Șoaca Máre*, *Șoaca Mică* „брегови у атару Рударије“ – *Велика ч'ока* /К, В/); *Tîlva de Frálp/ siň* (Паташ) – *Тълва* (К, Л) и др. [в. Радан, 1992: 146-147].

4.3. Рефлекс назала ж јесте у као у свим српским говорима: *Dubăușa* (микротопоним, назив једне махале у Бозовићу)/<прасл. *ДѢГЪ/ (уп. топ.: *Лука*, *Зубац* /К/ и др.). Упоредјења ради, словенски топоними са овим кореном у свим осталим румунским областима имају средњобугарски рефлекс: *Dîmbovița* (<*Дѣбовица) „река и назив области/жупаније у јужном делу“, *Câmpina* (<*Кѣпина) „насеље у јужној Румунији“, *Glâmboca* (<*Глѣбока) „село недалеко од Алмашке долине (Караш-Северинска жупанија)“ и многи други.

5. Упадљиве су на први поглед велике сличности у обичајима Алмажана и Карашевака, и то не само у њиховој структури, већ и у ритуалима и терминологији, што такође представља значајну индицију о некадашњем

суживоту карашевских Срба са данашњим Румунима из Алмажа. Будући да је простор за штампање радова ограничен, дубљу компаративну анализу урадићемо у неком будућем раду, а овде ћемо само навести да се те многобројне сличности јављају како у годишњим празницима и обичајима (зимским, пролећним, летњим и јесењим), тако и у обичајима и ритуалима из животног циклуса, као и у веровањима и сујеверјима. Од свих обичаја чини нам се да је за овде обрађену проблематику најзначајнији обичај прослављања кућне славе или крсног имена (*prázňic* /празњик/ у Алмажана – *sláveňe*, *sláviňe* у Карашевака). Будући да је реч о специфично српском обичају који празнују алмашки Румуни и католици Карашевци, празновање крсног имена има посебан значај за одређивање српског порекла данашњих Алмажана и Карашевака.

6. Из упоредне анализе изложене језичке и топонимијске грађе, као и из приказа географског положаја и најосновнијих чињеница из историјске прошлости Карашке и Алмашке долине, могу се извести следећи закључци о пореклу српске карашевске и румунске алмашке заједнице.

6.1. Анализом словенске топонимије Алмашке долине, Е. Петровић је установио и веома стручно аргументовао да словенска алмашка топонимија има, за разлику од већине румунских топонима словенске провенијенције, карактеристике српског фонетизма, од којих неке су архаичне и дијалекатске, и то карашевског типа. Полазећи од ове установљене чињенице, Петровић сасвим исправно закључује да је говор некадашњег словенског/српског живља (који је чинио најстарији словенски слој у Банату) имао исте дијалекатске црте као и карашевски говори. У наставку, међутим, ослањајући се на свој (по нашем мишљењу, делимично тачан) закључак да су се преци Карашевака доселили у Банат највероватније у XV веку, тврди да се део тих досељеника настанио у Алмашкој долини и да су они словенској алмашкој топонимији утиснули српски карактер, која је до тада имала, као и она у Карашкој долини и у осталим деловима Баната, „средњобугарски“ карактер.

6.2. Сматрамо да је говор алмашких Словена који су ту живели од раног средњег века (дакле, пре сеоба) припадао западном јужнословенском (српском), а не источнословенском (бугарском) типу, исто као и говор карашевских Словена [Radan, 2000: 222] из тог периода. Постоје најмање два аргумента који наводе на овакав закључак, наиме:

6.2.1. Општеприхваћена је чињеница да су топоними најотпорнији на стране утицаје, тј. да се у топонимији чувају архаични облици, често у скамењеној форми. Није, дакле, могуће да досељеници од стране у тако високом проценту претпостављене „старије“ топониме „бугарског / источнојужнословенског/ типа“ и наметну искључиво своје топониме.

6.2.2. Потврда о томе да је алмашких Словена било и пре првих сеоба (крај XIV – почетак XV века) јесу насеља која се у документима спомињу пре тих миграција: 1410 – *Gârlîştea* /Гърлиштеа/ (касније *Рудьрија*), 1439 – *Mocerîş* (*Moşirîş*) /Мошириш, Моч'ериш/, 1484 – *Bózovici* /= Бозовић/ (*Bozovîs*²⁴) /Бозовиш/, *Prilipeţ* (Прилипец) (*Pârlipăţ*) /Пърлипџ/ и *Bănia* (раније *Cracu Otara* /Краку Отара/) и *Bănia* (*Bănia*) /Бънија/.

Исто тако, само је делимично тачан Петровичев закључак да су Крашевци потомци српских досељеника који су Карашку долину населили у првој половини XV века. Наша истраживања пружају солидне индиције о томе да су данашњи Карашевци преци најстаријег словенског слоја западнојужнословенског /српског/ типа који су се негде у XV веку помешали са Србима досељеницима из крајева јужно од Дунава. На такав закључак упућују карактеристике карашевских говора [Radan, 2000: 211-222], карашевска топонимија, обичаји и фолклор.

6.3. Из гореизложеног произилази да су алмашки Словени староседеоци имали исте етничке и лингвистичке карактеристике као и карашки Словени, и то западнојужнословенског /српског/ типа, те да су и једни и други након првих српских сеоба у Банат највероватније примили изван број српских досељеника и помешали се са њима. Међутим, почев од XV века, у Алмашку долину стижу, у више наврата, румунски досељеници у великом броју и након извесног времена суживота алмашки су Словени били асимилирани. Иако су данашњи Алмажани Румуни, суживот са словенским живљем оставио је у њиховим говорима, топонимији и обичајима видљиве, неизбрисиве трагове. Будућа, темељнија истраживања (пожељно је да она буду и компаративна) алмашких говора, топонимије, обичаја, фолклора, веровања, ношње требала би да потврде, односно и коригују понешто, или оповргну овај закључак.

Литература

- Бирта, 1993: I. Birta, *Karaşevci (Narodne umotvorine sa etnoloăkim osvrtom)*. Bukureş.
- Гамулеску, 1970: D. Gămulescu, *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân. Elementi srpskohrvatskog porekla u dakorumunskom rečniku*. Bucureşti – Pančevo: Editura Academiei Republicii Socialiste România – Novinsko preduzeće „Libertatea“ (275 стр.).
- Ердељановић, 1925: J. Ердељановић, *Трагови најстаријег словенског слоја у Банату*, у: *Niederlûv sbornik*. Praha: стр. 275-308.

²⁴ Топоним је српског порекла: од срп. покр. *бѡз* „зова“ + *-ов* + *-ић* (в. и уп. у КГ: *баз* “исто” → *Базовић*) или, што је по нашем мишљењу, мање вероватно, од имена власника овог поседа у средњем веку – *Lazarus Bohowitz*.

- Живојновић, 1907/II: J. Живојновић, Крашовани (Karašani, Karašavci). Белешке, народни обичаји и примери језика, у: *Летопис Матице српске*, LXXXIII, том 242, фасц. II. Нови Сад: стр. 42-67.
- Живојновић, 1907/III: J. Живојновић, Крашовани (Karašani, Karašavci). Белешке, народни обичаји и примери језика, у: *Летопис Матице српске*, LXXXIII, том 243, фасц. III. Нови Сад: стр. 52-79.
- Ивић, 1929: Д-р А. Ивић, *Историја Срба у Војводини од најстаријих времена до оснивања потиско-поморишке границе (1703)* (фототипско издање). Књиге Матице српске, књ. бр. 2, Фототипска издања, књ. 1. Нови Сад: Матица српска – Темишварски одбор [1996].
- Ивић, 2001: П. Ивић, *Целокупна дела*, II, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод у штокавско наречје*. Сремски Карловци - Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Изверницеану, 1935: Izverniceanu, *Oltanii din Banat (bufenii sau țaranii) și originea lor*. Lipova: Editura Libr. Românească.
- Јанаш, 2010: A. N. Ianaș, *Țara Almăjului. Studiu de geografie regională. Rezumat, Teza de doctorat*. Cluj-Napoca: Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Geografie, Catedra de Geografie Regională, расположив на
- Јоница, 1982: Ioniță, *Nume de locuri din Banat*. Timișoara: Editura Facla.
- Јордан, 1963: I. Jordan, *Toponimia românească*. Editura Academiei R.P.R.
- Котошман 1934: G. Cotoșman, *Din trecutul Banatului. Studiu introductiv de istorie național-bisericească*, Cartea I. Timișoara.
- Милкер, 1921: F. Milleker, *Kurze Geschichte das Banats*, Wrschatz.
- Молдован, 1933: S. S. Moldovan, *Din trecutul Bufenilor*. Oravița: Tiparul Tipografiei Iosif Kaden.
- Молин, 1932: R. S. Molin, *Români din Banat*, Ediția II, Revăzută și adăogită de Virgil Molin. Timișoara și Craiova: Editura autorilor.
- Немојану, 1928: P. Nemoianu, Probleme bănățene: Valea Almăjului, у: *Țara noastră*, Anul IX, no. 36, 2 sept. 1928; nr. 37, 9 sept. 1928; no. 38, 16. sept. 1928 расположив на <http://www.taraalmajului.ro/Probleme.pdf>
- Петровић, 1929-1930: E. Petrovici, O seamă de sîrbisme din Banat, у: *Dacoromania*, VI. Cluj - buletinul Muzeului limbii române, стр. 366-369.
- Петровић, 1935 б: E. Petrovici, Folklor din Valea Almăjului. București: *Anuarul Arhivei de Folklor*, III, Publicat de Ion Mușlea, Imprimeria „Cartea Românească”, стр. 25-157.
- Петровић, 1935: E. Petrovici, *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională.
- Петровић, 1970: E. Petrovici, Toponime slave din Valea Almăjului (Banat), у: *Studii de dialectologie și toponimie*. București: Editura Academiei R.S.R., стр. 138-141.
- Поповић 1955: И. Поповић, *Историја српскохрватског језика*. Нови Сад: Матица српска, Градска штампарија.

- Поповић, 1- 2 – 3: Др Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, Књига прва, *Од најстаријих времена до Карловачког мира 1699*, Друго издање. [Нови Сад] Матица српска; *Срби у Војводини*, Књига друга, *Од Карловачког мира 1699 до Темишварског сабора 1790*, Друго издање. [Нови Сад] Матица српска; *Срби у Војводини*, Књига трећа, *Од темишварског сабора 1790 до Благовештенског сабора 1861*, Друго издање. [Нови Сад] Матица српска.
- Продан, 1944: D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele române în Transilvania în veacul al XVIII-lea - Studiu critic* - . Sibiu: Universitatea „Regele Ferdinand” Cluj-Sibiu, Biblioteca Institutului de Istorie Națională, XVIII, Tip. „Cartea Românească din Cluj”, Sibiu, str. Șaguna No. 17.
- Радан 2003: М. Н. Радан, Рефлекси јата у словенској топонимији Баната. *Тимишоара: Probleme de filologie slavă/ Проблемы славянской филологии/ Проблеми словенске филологије*, XI, Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Catedra de limbi și literaturi, стр. 85-94.
- Радан 2006: М. Н. Радан, Старина Карашевака у Банату виђена кроз призму карашевске топонимије. *Тимишоара: Probleme de filologie slavă/ Проблемы славянской филологии/ Проблеми словенске филологије*, XIV, Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Catedra de limbi și literaturi slave, стр. 125-142.
- Радан, 1992: М. Н. Радан, Реципрочни српско-румунски утицаји и прожимања у алмашкој, односно карашевској топонимији, у: *Studii de limbi și literaturi moderne*, Tipografia Universității din Timișoara, Timișoara - 1992, стр. 143-154.
- Радан, 1999: М. Радан, Специфичности развоја карашевског фолклора у румунској средини огледане у структури и језику баладе „Манојла Зидојла“, у: *Етно-културолошки ЗБОРНИК*, V, Сврљиг, стр. 77-83.
- Радан, 2000: M. N. Radan, *Grairurile carașovene azi. Fonetica și fonologia*. Timișoara: Uniunea Sârbilor din România • Editura Anthropolos.
- Радан, 2002: M. N. Radan, Originea lescovicenilor prin prisma toponimiei, у: *Cercetări lingvistice*, Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Filosofie și Istorie. Timișoara, стр. 66-75.
- Радан, 2013: М. Н. Радан, Неке заједничке особине банатских и карашевских говора. Њихово порекло и значај. Ниш: *Годишњак за српски језик*, година XXVI, бр. 13, Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, стр. 433-449.
- Руснак, 2012: M. Rusnac, Din trecutul Văii Almăjului, расположив на <https://istoriabanatului.wordpress.com/tag/valea-almajului/>
- Смеу, 1977: L. Smeu, *Contribuții la istoria Almăjului*, București.
- Суциу, 1967: C. Suciuc, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, A-N, Ed. Academiei Republicii Socialiste România.
- Суциу, 1968: C. Suciuc, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, O-Z, Ed. Academiei Republicii Socialiste România.
- ТДР, 1984: *Tratat de dialectologie românească* (Coordonator: Valeiu Rusu). Craiova: Scrisul Românesc.

Тодоран и др., 1977: M. Caragiu Marioțeanu, Șt. Giosu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, R. Todoran, *Dialectologie română*. București: Editura Didactică și Pedagogică.

Цинта, 1972: A. Țintă, *Colonizările habsburgice în Banat 1716-1740*. Timișoara: Editura Facla.

http://ro.wikipedia.org/wiki/Tara_Almajului.

<http://istoriabanutului.wordpress.com/tag/valea-almajului/>.

<http://www.taraalmajului.ro/Probleme.pdf>.

http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumat/2010/geografie/Ianas_Ana_Neli_RO.pdf.

Mihai N. Radan

LES CONSEQUENCES ET/OU LA SYMBIOSE SERBE (DE CARASOVA) – ROUMAINE REFLETEES DANS LES DIALECTES ET LES COUTUMES DES ROUMAINS DE LA VALLEE D'ALMAJ (BANAT)

(Summary)

La partie introductive du travail passe d'abord en revue les moments les plus importants de l'histoire de Banat et les principaux mouvements de la population de la zone de la Vallée d'Almăj ainsi que des coordonnées sur la position géographique, la population et les occupations/métiers des habitants de cette vallée. Ensuite on présente les attestations locales des communes d'Almăj et les caractéristiques fondamentales des dialectes et des coutumes de la région.

Dans la communication proprement dite on présente les emprunts serbes (ceux de Carașova y compris) dans les dialectes roumains et dans la toponymie d'Almăj. À la fin on fait une référence très sommaire à l'influence serbe/de Carasova/ sur les coutumes d'Almăj (ce problème sera traité dans un travail à venir).

Dans les conclusions on met en évidence le fait que la symbiose des Slaves (Serbes), surtout ceux de la branche de Carasova, avec les Roumains de la Vallée d'Almăj a eu des conséquences sérieuses et visibles non seulement sur le plan ethnique (l'assimilation des Serbes de la Vallée d'Almăj), mais aussi sur le plan linguistique et ethnographique (les dialectes et les coutumes des Roumains d'Almăj ont subi une puissante influence des Serbes de Carasova et les dialectes et les coutumes des Serbes de Carasova ont subi une très puissante influence roumaine).

Mots clés: Banat, la Vallée d'Almăj, cohabitation, les habitants de Carașova, Serbes, Roumains, influences, dialectes, coutumes.

Скраћенице

буг. – бугарски (језик)
Г – генитив
дијал. – дијалекатски
КГ – карашевски говори
маџ. – маџарски
мн. – множина
нем. – немачки
оКГ – остали карашевски говори
рум. – румунски
срп. – српски
стсл. – старословенски
стсрп. – старосрпски
топ. – топоним
тур. – турски
узв. – узвик

Скраћенице за карашевска насеља

В – Водник
Ј – Јабалче
К – Карашево
Кл – Клокотич
Л – Лупак
Н – Нермиј
Р – Равник